

УДК: 657.42

JEL Classification M41

DOI 10.33111/EE.2024.53.KulykY_DolokaL_ZdirV_TrachenkoA_TsybanA

Y. Kulyk

*Accounting and Finance Lecturer
Cherkasy State Business College*

ORCID: 0000-0002-0933-6884

L. Doloka

*Economic Lecturer
Cherkasy State Business College*

ORCID: 0000-0001-5825-0684

V. Zdir

*PhD in Economics, Associate
Professor,
Cherkasy State Business College*

ORCID: 0000-0002-1558-9618

A. Trachenko

*PhD Cherkasy State Technological
University*

ORCID: 0000-0002-8937-111X

A. Tsyban

*Accounting and Finance Lecturer
Cherkasy State Business College*

ORCID: 0009-0000-8785-6386

Ю. М. Кулик

*викладач кафедри «Економіки,
управління та адміністрування»,
Черкаський державний
бізнес-коледж*

Л. В. Долока

*викладач кафедри «Економіки,
управління та адміністрування»,
Черкаський державний
бізнес-коледж*

В. А. Здір

*кандидат економічних наук,
викладач «Економіки, управління
та адміністрування»,
Черкаський державний бізнес-
коледж*

А. А. Ткаченко

*кандидат економічних наук,
доцент,
Черкаський державний
технологічний університет*

А. О. Цибань

*викладач кафедри «Економіки,
управління та адміністрування»,
Черкаський державний
бізнес-коледж*

ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Досліджено суть понять дебіторської та кредиторської заборгованостей у нормативних актах і наукових дослідженнях провідних учених. У статті розкрито теоретико-методологічні за-

сади бухгалтерського обліку розрахунково-платіжних операцій підприємств, визначено сутність і причини виникнення дебіторської заборгованості у бухгалтерському обліку, розглянуто порядок бухгалтерського відображення дебіторської заборгованості, а також проаналізовано основні аспекти аналізу руху заборгованості дебіторів і запропоновано методику ефективного управління розрахунків з ними. Сформовано основні проблеми обліку заборгованості на підприємствах, які включають класифікацію заборгованості, оцінку дебіторської заборгованості, взаємозв'язок між дебіторською і кредиторською заборгованостями, способи оплати дебіторської заборгованості та формування резерву сумнівних боргів. У статті наведено рекомендації щодо вирішення цих проблем. Досліджено аспекти аналізу дебіторської заборгованості підприємства, враховано різні погляди науковців-фахівців з питань методики проведення такого аналізу.

Ключові слова: облікова політика; дебітори; дебіторська заборгованість; резерв сумнівних боргів; оцінка; класифікація; звітність; управління дебіторською заборгованістю.

ACCOUNTING AND ANALYSIS OF RECEIVABLES: PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM

Annotation. The essence of the concepts of receivables and payables in regulatory acts and scientific researches of leading scientists was studied. The article discloses the theoretical and methodological principles of accounting for settlement and payment operations of enterprises, defines the essence and causes of accounts receivable in accounting, examines the procedure for accounting display of receivables, and also analyzes the main aspects of analyzing the movement of debtors' indebtedness and proposes a methodology for effective management of settlements with them. The main problems of debt accounting at enterprises have been formed, which include the classification of debt, assessment of receivables, the relationship between receivables and payables, methods of paying receivables and the formation of a reserve for doubtful debts. The article provides recommendations for solving these problems. Aspects of the analysis of the company's receivables were studied, taking into account the different views of scientists-specialists on the methodology of such an analysis. A set of indicators for effective analysis of the company's receivables was summarized. Possible ways of solving problems related to the payment of debts by the enterprise were also substantiated. The financial stability of the enterprise is an important component of management aimed at the proper use of resources. The methodical principles of the procedure for assessing the debt of the forerunners as part of the analysis of the company's financial condition are described. Proposals have been developed to improve the analytical toolkit to increase the economic sustainability of the enterprise in the virtual environment.

Keyword: accounting policy; debtors; accounts receivable; bad debt receivables; assessment; classification; reporting; accounts receivable management.

Вступ. У сучасній Україні відбуваються значущі зміни у діяльності підприємств у господарському, економічному і соціальному секторах. Для нормального функціонування всіх галузей національної економіки необхідно, щоб підприємці мали достовірну інформацію при ухваленні управлінських рішень, особливо про фінансовий стан свого підприємства, зокрема про дебіторську заборгованість, правильність і законність відображення господарських операцій у фінансовому обліку, пов'язаних із цим питанням. Проблема обліку дебіторської заборгованості підтверджується зростанням її частки серед активів підприємств. Це пояснюється невиконанням фінансових зобов'язань контрагентів, порушенням звичайного циклічного процесу, пов'язаного з трансформацією таких активів у готівкові кошти і в результаті — погіршення платоспроможності.

Актуальністю обраної теми дослідження є ефективне управління дебіторською заборгованістю. Погашення дебіторської заборгованості в короткі строки та уникнення її збільшення понад допустимий рівень є ефективним способом подолання або зменшення дефіциту оборотного капіталу.

Постановка завдання. Обґрунтувати методичні положення процедури оцінки боргової заборгованості як елементу фінансового аналізу підприємства, скласти рекомендації з метою покращення обліково-аналітичного інструментарію, який дозволить збалансувати інформаційне забезпечення безпеки компанії в умовах економічної нестійкості та сприятиме підвищенню її бізнес-активності.

Результати. У зв'язку з об'єднанням законодавчо-нормативного середовища з обліку в Україні з міжнародними стандартами обліку постає питання визнання заборгованості по дебіторській заборгованості. Значна частина вітчизняних підприємств стикається із фінансовими труднощами, пов'язаними з такою заборгованістю в умовах тривалої економічної кризи в країні. Українським компаніям майже немає можливості успішно працювати через дебіторську заборгованість, оскільки це призводить до скорочення оборотних коштів.

Сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених пропонують різні підходи у визначенні концепції «дебіторська заборгованість», з найпоширенішими з них згаданими в табл. 1. Дослідження дебіторської заборгованості проводяться вченими, в основному, у сферах бухгалтерського обліку, фінансів, інвестицій та економіки підприємств [2].

**ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ
«ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ» НАУКОВЦЯМИ**

Автор	Визначення
Попов А.З.	Борг вигідний для підприємства, розглядається сума коштів, яка заборгована дебіторами і представляє собою частину ресурсів підприємства, вилучених зі складу і перебувають у фактичному володінні інших підприємств, які виступають у ролі капіталу
НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	Виражає обсяг фінансових коштів, їх еквівалентів або інших активів, які підприємство вимагає від певних юридичних та фізичних осіб на певну дату через минулі події
Голов С. Ф.	Фінансовий актив, що виражає право однієї сторони на отримання грошових коштів від іншої сторони, узгоджене з відповідним зобов'язанням стосовно їх сплати
Стоун Д., Хітчинг К.	Кількість грошових зобов'язань, яку юридичні або фізичні особи мають перед підприємством і яка виникла в результаті економічних взаємин з ними, що також відома як дебіторська заборгованість
Лишиленко О. Г.	Це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Кужельний М. В., Лінник В. Г.	Можливість повернення боргу

Оскільки головним законодавчим актом, який безпосередньо регулює облік дебіторської заборгованості є НП(С)БО 10, важливо зазначити, що в цьому стандарті відсутнє чітке відмежування між довго- і короткостроковою дебіторськими заборгованостями [6]. Норматив також не визначає необхідність вести їх облік на окремих рахунках бухгалтерського обліку, де поточна заборгованість вважається оборотним активом, а довгострокова — необоротним. Для визнання дебіторської заборгованості активом важливо, щоб підприємство мало ймовірність отримання майбутніх економічних переваг і можна було достовірно визначити її суму.

НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» розглядає процеси оцінки дебіторської заборгованості на етапах її включення до балансу підприємства, у відбитку на фінансових звітах на дату ба-

лансу та у випадку списання як безнадійного. Основні причини виникнення дебіторської заборгованості подані в табл. 2.

Таблиця 2

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Основні фактори росту дебіторської заборгованості	Розбіжність між обсягом виробництва та послуг, які надаються, і кількістю грошових коштів, що перебувають у циркуляції
	Низька оплата покупців та загальний економічний стан галузей, до яких вони належать
	Зменшення фінансової стійкості споживачів через карантинних обмежень у зв'язку із пандемією COVID-19 та російсько-українською війною
	Невиконання зобов'язань з розрахунково-платіжних відносин і недотримання умов договору щодо вчасного погашення зобов'язань
	Зменшення вільних обігових коштів
	Покращення умов банківського кредитування (збільшення відсотків за користування кредитами та ін.)

Джерело: складено за [2].

Для обліку розрахунків з різними особами використовується рахунок 37 під назвою «Розрахунки з різними дебіторами». На цьому рахунку фіксуються всі платежі та зобов'язання перед конкретними дебіторами, включаючи аванси, нараховані доходи, претензії, компенсацію завданих збитків, позики від членів кредитних спілок та інші операції. Збільшення дебіторської заборгованості відображається за дебетом цього рахунку, а її погашення або списання — за кредитом [3]. Також провадиться аналітичний облік для кожного окремого дебітора, виду заборгованості, терміну виникнення та погашення. Рахунок 37 має ряд субрахунків, які наведені у табл. 3.

Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» служить для обліку поточної суми, яку компанія повинна отримати від покупців за їхні замовлення та послуги, які були надані. Дебет на рахунку відображає суму грошей, отриману від продажу товарів та послуг, а також від оплачених робіт, у тому числі податку на додану вартість, акцизів, інших податків та

обов'язкових платежів, які передаються у бюджет і фонди поза-бюджетного призначення та включаються у загальну вартість продукції. Кредитна сторона рахунку відображає суму оплат, які надійшли на рахунки компанії через банківські установи, касу та інші методи платежу.

Таблиця 3

**ХАРАКТЕРИСТИКА РАХУНКУ 37
«РОЗРАХУНКИ З РІЗНИМИ ДЕБІТОРАМИ»**

Назва і номер синтетичного рахунку	Номер субрахунку	Назва субрахунку
37 «Розрахунки з різними дебіторами»	371	«Розрахунки за виданими авансами»
	372	«Розрахунки з підзвітними особами»
	373	«Розрахунки за нарахованими доходами»
	374	«Розрахунки за претензіями»
	375	«Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків»
	376	«Розрахунки за позиками членам кредитних спілок»
	377	«Розрахунки з іншими дебіторами»
	378	«Розрахунки з державними цільовими фондами»
	379	«Розрахунки за операціями з деривативами»

Джерело: [4].

На рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» утримуються суми, призначені для покриття небезпечних заборгованостей, де існує ризик невідшкодування. Створення резерву сумнівних боргів відображається через кредит на рахунку 38 у взаємодії з обліковими рахунками витрат, а списання сумнівної заборгованості відбувається через дебет на рахунках обліку дебіторської заборгованості або зменшення резервів відповідно до рахунків обліку доходів. Формування резерву сумнівних боргів підтверджується бухгалтерською довідкою — розрахунком [2].

Дебіторська заборгованість, яка становить значну частку поточних активів підприємства, впливає на його фінансовий

стан. Значення аналізу дебіторської заборгованості особливо високе під час інфляції, коли утримання власних оборотних активів стає вкрай не вигідним. Особливу увагу при проведенні аналізу дебіторської заборгованості приділяють статті «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги», оскільки саме ця частина має найбільший вплив на загальну суму дебіторської заборгованості.

За даними фінансової звітності можна визначити ряд показників, що описують стан дебіторської заборгованості [3]:

1. Швидкість обороту дебіторської заборгованості.
2. Середній час погашення дебіторської заборгованості.
3. Пропорція дебіторської заборгованості у загальній сумі поточних активів.
4. Співвідношення середньої величини дебіторської заборгованості до виручки від реалізації.
5. Частка сумнівної дебіторської заборгованості у загальній сумі заборгованості.

Під час вивчення питання аналізу дебіторської заборгованості (розрахунків з покупцями та замовниками), слід ознайомитися з одним із широко використовуваних методів розрахунку з покупцями — методом надання знижок за дострокову оплату. Умови інфляції спричиняють те, що відстрочена оплата може привести до того, що підприємство-виробник отримує лише частину вартості продукції. Тому може бути вигідніше надавати знижку на товар за швидкої оплати, ніж втрачати більше через інфляцію. Значна частка джерел фінансування підприємства складається з позичкових коштів, включаючи заборгованість перед кредиторами. Отже, важливо досліджувати та аналізувати кредиторську заборгованість разом з дебіторською, вивчаючи її структуру і склад, а далі проводити порівняльний аналіз з дебіторською заборгованістю [5].

Позитивна динаміка підприємства в умовах сучасного ринку значною мірою залежить від активної співпраці із юридичними та фізичними особами, які є діловими партнерами або контрагентами компанії. Контрагенти, з якими підприємство регулярно вступає у відносини, включають працівників, засновників, покупців, постачальників, фінансово-кредитні установи, інших контрагентів, а також органи державної та місцевої влади. Ці відносини часто супроводжуються заборгованістю, яку керівництво та фінансові служби постійно контролюють. Отже, важливо забезпечити якісне і своєчасне реєстрування інформації про заборгованість у бухгалтерському обліку з урахуванням цих факторів.

Облік розрахунків зі споживачами є одним з ключових та добре досліджених аспектів бухгалтерської роботи, оскільки це визначальний етап формування основної частини доходів та грошових потоків підприємства. Проте на сьогодні виникає низка проблем, пов'язаних з цим питанням, зокрема [7]:

1. Недостатність розвиненості методологічних підходів до класифікації та оцінки заборгованості споживачів за товари, послуги.

2. Неможливість забезпечення достатньої кількості та якості інформації про заборгованість споживачів для проведення аналізу розрахунків підприємства з покупцями.

3. Недостатня розробленість плану рахунків бухгалтерського обліку та інструкції щодо його використання у обліку операцій з покупцями та замовниками.

4. Недосконала система внутрішнього контролю за боргами підприємств.

5. Недостатня розвиненість форм рефінансування для ефективного керування боргами. Тож, необхідно вжити заходів для поліпшення обліку взаєморозрахунків з покупцями та контролю за боргами.

Заборгованість від дебіторів становить значну частину активів підприємств та має великий вплив на їх фінансовий стан. Наявність такої заборгованості, особливо її зростання, потребує додаткових фінансових ресурсів і негативно впливає на фінансове положення підприємства.

Методи регулювання дебіторською заборгованістю досить різноманітні основні з них [5]:

1) економічні заходи для аналізу та обліку дебіторської заборгованості — постійний аналіз і відслідковування стану розрахунків, затримок у виплатах зі сторони підрядників та виявлення причин, оцінка вже існуючих заборгованостей, контроль фінансового стану контрагентів;

2) юридичні заходи — контроль за наявністю необхідних платіжних документів (рахунків-фактур, накладних) і за змінами умов договорів з клієнтами;

3) організаційні та управлінські методи — відстеження інформації про виконання умов договору контрагентами;

4) заходи для забезпечення загальної безпеки — спрямовані на усунення загроз діяльності підприємства.

Щоб уникнути зростання дебіторської заборгованості, важливо встановити систему оцінки боржників на підставі їх надійності, платоспроможності та рівня ризику неплатежів, створити ре-

зевр для сумнівних боргів та скористатися факторингом. Раціонально спланована політика управління дебіторською заборгованістю дозволить збільшити обсяги реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), встановити тривалі господарські зв'язки, максимізувати прибуток та зберегти ліквідність та платоспроможність підприємства, знизити рівень операційного ризику та підвищити фінансову стійкість [1].

Кредитна політика впливає на процес управління дебіторами, тому фінансовий менеджер має формувати її на оптимальному рівні, де прибутковість та ліквідність будуть рівними. Необхідно відшукати баланс між ліберальними та строгими методами спонукання до погашення дебіторської заборгованості. Для визначення кредитного ліміту слід керуватись плановим обсягом продажів в поточному періоді, наприклад, встановлюючи середню денну межу на місяць, яку можна визначити, помноживши плановий обсяг продажів за день на термін надання товарного кредиту. Важливо мати на увазі, що термін кредитування встановлений завчасно.

У ході розробки кредитної політики важливо враховувати такі аспекти:

1) стратегічні цілі компанії (збільшення обсягу продажів, максимізація прибутку від кожного товару, прискорення оборотності активів);

2) поточну ринкову ситуацію (чи є надання кредитів загальноприйнятою практикою серед конкуруючих підприємств);

3) конкурентну позицію підприємства на ринку (чи є воно монополістом або шукає нові способи боротьби з конкурентами);

4) особливості каналів збуту товарів та послуг (чи спеціалізується компанія на одноразових угодах, співпрацює з магазинами роздрібної торгівлі або має обмежену кількість дистриб'юторів, які регулярно закупають продукцію).

В обліку пропонується модель структури рахунків 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» і 37 «Розрахунки з різними дебіторами», яка наведена в табл. 4 [4].

Для досягнення мети боргової сплати з покупцями та приваблення нових клієнтів, компанія повинна правильно налаштувати свою політику щодо дебіторських заборгованостей. Це можливо шляхом впровадження різноманітних заходів, таких як надання знижок, збільшення строків платежу рахунків та інше.

**АНАЛІТИЧНІ РАХУНКИ ДО РАХУНКУ 37
«РОЗРАХУНКИ З РІЗНИМИ ДЕБІТОРАМИ»**

За чинною методикою	Рекомендований варіант	
Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	361/1 «Заборгованість за товари, роботи, послуги за первісною вартістю» 361/2 «Заборгованість за товари, роботи, послуги за чистою реалізаційною вартістю»
	362 «Розрахунки з іноземними покупцями»	362/1 «Заборгованість за операціями з давальницькою сировиною» 3612/2 «Заборгованість за товарообмінними операціями»
Рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»	372/1 «Розрахунки за службовим відрядженням» 372/2 «Розрахунки, що пов'язані з придбанням ТМЦ» 372/3 «Розрахунки, що пов'язані з оплатою послуг» 372/4 «Розрахунки, що пов'язані з реалізацією продукції»
	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	377/11 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом» 377/12 «Дебіторська заборгованість із внутрішньогосподарських розрахунків» 377/13 «Дебіторська заборгованість за обов'язковими платежами» 377/14 «Дебіторська заборгованість за некомерційними операціями» 377/15 «Дебіторська заборгованість з з нарахування та сплати орендної плати» 377/16 «Розрахунки з учасниками за внесками до статутного фонду» 377/17 «Дебіторська заборгованість з організаціями та з особами за виконавчими документами» 377/18 «Дебіторська заборгованість з працівниками підприємства за наданими їм позиками і товарами» 377/19 «Інша поточна дебіторська заборгованість»

Для поліпшення обліку дебіторської заборгованості рекомендується провести такі дії.

1. Щоб включити резерв сумнівних боргів до облікової політики підприємства, необхідно встановити процедуру його формування. Доцільно ретельно розподіляти дебіторську заборгованість на короткострокову, довгострокову та поточну, оцінюючи шанси отримання платежів для уникнення неплатоспроможності покупців та замовників.

2. Дуже важливо своєчасно контролювати співвідношення між боргами, що маютья та боргами перед підприємством. Велике перевищення фактичних боргів перед підприємством загрожує його фінансовій стабільності та може вимагати додаткового фінансування. Тому треба обмежувати суму боргів перед підприємством загалом і встановлювати максимальні суми для окремих боржників з регулярним оновленням.

3. Для забезпечення наявності ліквідності підприємства необхідно регулярно оцінювати наявні борги, звертаючи особливу увагу на їх значення та вплив. Використання системи інвентаризації боргів належним чином дозволяє підтримувати контроль над своєчасним та повним отриманням платежів від клієнтів. Це вимагає належної організації процесу інвентаризації боргів та розробки відповідних організаційних принципів.

Висновки. Отже, проблеми виникнення та погашення боргових вимог доцільно вирішувати комплексно. При цьому слід враховувати, що дебіторська заборгованість є формою кредитування підприємства своїми клієнтами. Якщо відсутні ефективні способи вибору боргу, це може призвести до нестачі грошових коштів, що впливає на оборотність активів і загальну економічну активність суб'єкта господарювання. Для забезпечення оптимального рівня дебіторської заборгованості і своєчасного погашення потрібно розробляти та регулярно перевіряти кредитну політику підприємства. Головним завданням управління є прийняття рішень, які дозволяють оцінити й порівняти вигоди та ризики ще на етапі укладення угод на продаж продукції.

Література

1. Бутко Н., Погрібняк В. Організація обліку дебіторської заборгованості в управлінні підприємством. Молодий вчений. 2020. № 12 (88), 110–114.

2. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: навчально-практичний посібник / під ред. С.Ф. Голова. Дніпропетровськ, ТОВ «Баланс — Клуб», 2001. 832 с.

3. Гнатенко Є.П. Аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки. № 1 (4). 2015. С. 38-42.

4. Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

5. Міщук Є.В., Сідорова І.І. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 54-57.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>

7. Сидоренко О. О. Визнання, класифікація та окремі аспекти обліку дебіторської заборгованості у суб'єктів господарювання. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 32. С. 449-456.

References

1. Butko, N., & Pogribnyak, V. (2020). Organization of accounts receivable in enterprise management. *Young scientist*, (12 (88)), 110-114.

2. Golov, S.F. (2001). *Accounting and financial reporting in Ukraine: educational and practical guide*. under the editorship SF Head.– Dnipropetrovsk, LLC «Balance-Club.

3. Hnatenko, E. P., & Voloshina, V. V. (2015). Analysis of the ratio of receivables and payables of the enterprise. *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after VO Sukhomlynskyi. Economic Sciences*, (1), 38-42.

4. Instructions on the application of the Plan of accounts for the accounting of assets, capital, liabilities and economic transactions of enterprises and organizations: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated November 30, 1999 No. 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

5. Mishchuk, E. V., & Sidorova, I. I. (2018). Analysis of receivables and payables: problematic aspects. *Investments: Practice and Experience*, (2), 54-57.

6. National regulation (standard) of accounting 10 «Receivables». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>

7. Sydorenko, O. O. (2019). Recognition, classification and separate aspects of accounting for receivables from business entities.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2024.